

Sista generationens renskötare?

Av Sveriges 20 000 samer är det bara 2 500 som i dag lever på renskötsel – en av samernas traditionella näringar. Hårda ekonomiska förhållanden skrämmer bort unga samer som inte vågar starta eget.

Följ med på renskiljning i Samebyn Sirges och möt Mats Spiik som har arbetat med renar i hela sitt liv.

Innehåll

Reportage: Att tampas med tjuriga sarvar.....	3
Faktarutor.....	10
Personporträtt: Mats Spiik ritar nya renmärken.....	12
Nyhetsartikel: Sametinget tar över rennärlingsfrågorna.....	18
Arbetsrapport.....	19

Att tampas med tjuriga sarvar

Snön är nedtrampad av hundratals klövar. Vi böjer oss och kryper under en beigefärgad presenning som är uppspänd runt träden. Där står djuren.

Renskiljningen ska börja i Högträsk.

Som renskötare måste man vara både pricksäker, envis och stark. Jag följer två av dem – Bertil Kielatis och Jonas Vannar. Renarna som nyss vandrat omkring fridfullt och grävt i snön på jakt efter mat sätts i full rörelse. De blir snabbt omringade och insjassade i den halvt uppsatta inhägnaden. Raskt har en av renskötarna slutit den cirkelformade hagen med en prasslig, en och en halvmeterhög presenning. På ett ögonblick är vi och ett par hundra renar instängda i en hage.

Det är i mitten på november och klockan har slagit nio på morgonen. Under de tre, fyra timmar som renskiljningen pågår är dygnet som ljusast men på den nordliga breddgraden känns det ändå som tidig skymning.

Bertil Kielatis, 66 år, är ordförande i Sirges – Sveriges största sameby.

– Jag brukar säga att det är världens största sameby, säger han och skrattar innerligt. De många skrattrynkorna framträder när mungiporna drar sig uppåt kinderna.

Han är en av dem som får utstå renskötarens hårda villkor

men som fortsätter att kämpa på, trots att betesmarkerna minskar och trots att isarna blivit för svaga att färdas över till följd av nybyggda kraftverk. Han och ett tiotal andra renskötare går nu runt bland renarna med färgstarka, hoprullade lasson i händerna, redo att kasta iväg dem när de har identifierat en av sina renar med hjälp av öronmärkningen.

Det finns ungefär 230 000 renar i Sverige. Cirka 170 av dem är med under dagens renskiljning.

Högträsk ligger cirka fyra mil nordost om Jokkmokk. En grupp renar som blev kvar vid vårflytten upp till fjällen har under året gått omkring i skogarna och ska nu skiljas ut renägarna emellan. Djuren är märkta i öronen med respektive ägares märke och ska senare skickas iväg till slakt.

Renarna springer runt, runt i en ringdans. De är ganska små, när mig ungefär till höften. I hjorden ingår halvstora kalvar som efterhängset följer sina mammor, ståtliga tjurar och gammelrenar som lite moloket lufsar på. Pälsen ser len ut. Vissa är gråbruna med inslag av vita partier, andra är mörkbruna, någon är helvit.

Renens hårstrån är ihåliga för att effektivt isolera mot kylan.

Hornkronorna trängs i luftrummet och bildar ett mönster liknande ett tätt grenverk. En och annan ren har en bjällra runt halsen som rytmiskt klånkar under framfarten. En av rentjurarna har löst skinn som hänger i slamsor från hornen. Han är kastrerad och har inte, som sina likar med mandomen kvar, fejat sina horn.

En djurgårdsaktig lukt blandas i den vintrigt krispiga luften med avgaslukt från den stora lastbilen som står utanför hagen och tuffar på tomgång. Inne i inhägnaden står unga, småväxta tallar med smala stammar glest placerade. Snön på marken blir snabbt upptrampad av renhjorden och blandas med de bruna barren som tidigare legat gömda under snötäcket.

Några renar grymtar lite. Ett karakteristiskt klickande, en massa små knäpp, hörs när de rör sig. Lätet kommer ifrån bakbenen och uppstår när senfästet glider över ett ben. Ingen vet riktigt varför knäppandet finns där, men en förklaring skulle kunna vara att det gör det lättare för renarna att hålla ihop flocken i mörker eller dimma. Det kan också fungera som en varningssignal då frekvensen på knäppandet ökar när renarna känner sig oroliga och rör sig snabbare.

En liten klunga renar stannar upp, står helt blickstill, avvaktar männen med de färggranna repen i händerna. Men så kommer resten av hjorden springande och tvingar dem vidare igen. Det låter som ett smattrande spöregn mot hård asfalt när renarna rusar förbi mig i snön.

Plötsligt, liksom en orm som gör ett blixtnabbt utfall mot sitt byte, har en av renskötarna kastat sin lasso. Det viner när öglan far genom luften innan den landar runt en av alla hornkronorna. Renen bockar och far, snön yr runt klövarna.

Många skador

Renskötare Jonas Vannar är 27 år. Hans neonorangea snara spänns när dragkampen sätter i gång. Han överlämnar repet till mig en liten stund och låter mig känna på renens livfulla försök att komma loss. Mina fötter plöjer fram genom snön när jag glider efter renen.

Jonas Vannar tar tillbaka repet och släpar med sig renen mot stängslet. Han får hjälp av några andra renskötare att lyfta på presenningen så att han och renen kan ta sig under. En slaktbricka med renägarens nummer sätts fast i renens mjuka öra innan den skuffas vidare in i en fyra kvadratmeter stor inhägnad. Därifrån leder en lång ramp upp i lastbilen som i slutet av dagen ska köras till slakteriet. Klövarna klapprar mot rampens hårda underlag innan renen äntrar det svart gapande bakredet.

– Det här är ett av Sveriges farligaste jobb, det finns det statistik på, säger Jonas Vannar.

Forskare vid Södra Lapplands forskningsenhet i Vilhelmina har studerat olika yrkesgrupper och kommit fram till att renskötare hör till dem som löper störst risk för att råka ut för olyckor i arbetet.

Bertil Kielatis är medveten om riskerna.

– Det förekommer mycket skador i det här jobbet. Hörseln kan ta skada av bullret från skottrar och man kan råka ut för köldskador.

– Och man är ofta långt bort från andra, säger Jonas Vannar.

Renskötare använder numera motorcyklar och skottrar i sitt arbete vilket också leder till en del olyckor. Dessutom är det lätt att man får förslitningsskador när man kör fast i den svåra terrängen och måste ta loss de tunga fordonen.

Vissa dagar känns arbetet som renskötare extra tungt tycker Jonas Vannar.

– Då vill man sluta.

Dragkamp med sarvar

Under renskiljningen ropar renskötarna till varandra på samiska. Det går snabbare att kommunicera på det sättet. En mening på fem ord på svenska kan ersättas med två ord på samiska. Bland annat finns ett komplext ordförråd för att beskriva renarnas utseende, ålder, kön och öronmärkning. Dessutom finns det mer än hundra olika ord för att beskriva snön.

Inne i hagen är aktiviteten i full gång. Två renskötare har fångat en av kalvarna med lassosnaran och en av dem sitter nu grensle över kalven. Den unga renen hör till den skara som renskötarna missade att märka i våras.

– Det är inte bra att skära i öronen den här tiden på året för då fryser de loss, förklarar en av renskötarna.

Kalven får i stället ett märke fastsatt i örat och släpps sedan iväg igen.

Renskötarna arbetar snabbt och skickligt.

Jonas Vannar har fångat en envis liten rackare. Renen stöter till en smal tallstam med bakkdelen så att snön faller ner från grenarna. Bertil Kielatis kommer fram och hjälper till. De tar tag i var sitt horn och drar med sig renen som hasar efter på sina klövar när den spjärnar emot.

En ren undersöker flyktmöjligheterna genom att ställa sig på bakbenen intill plastduken som tjänar som stängsel. Han försöker ta sig över men misslyckas och ansluter sig till hjorden igen.

En sarv har upptäckt en intressant vaja som han hoppar på. Han lägger sin kroppstyngd på hennes rygg men när hon fortsätter att gå får han ge upp och kliva ner på marken igen. Lite längre bort stångar en ren lätt till en annan ren i rumpan. Kalla snöflingor dalar från himlen och landar i mitt rosiga ansikte.

Helt oväntat kommer en stor hop med renar rakt emot mig. Klungan delar sig på mitten när den närmar sig och forsar fram på var sin sida. Lika snabbt som de omringat mig, lika snabbt har de drivit vidare.

Det prasslar till när en ren som uppehållit sig utanför inhägnaden tar sats och lite klumpigt hoppar över presenningen för att ansluta sig till hjorden innanför stängslet. En stock som ligger i vägen för renarnas framfart tvingar dem till ett litet skutt innan de kan springa vidare igen.

En bit bort har en renskötare kastat sin lasso och fångat en ren i frambenen. Renen sparkar och kämpar runt i snön. En annan renskötare kastar sin vita lassosnara mot ett av djuren men missar. Ytterligare en renskötare slänger iväg sin snara. Öglan far fram genom luften och landar runt en av renarnas högra bakben. Dragkampen kan börja.

– Det bästa är om renen har horn som man kan sikta på, säger Jonas Vannar. Några renskötare har fångat en stor bjässe som dras ut under presenningen.

– Förbannat, han var för stark, utbrister en av männen.

Han tar fram en såg och greppar fast i den stora hornkronan. Det viner ilande när tänderna arbetar sig genom de hårda hornen och när sågen nästan är igenom bryter renskötaren loss dem. Det knäcker till som när man bryter en gren av ett träd. Tjuren har avväpnats och ligger flämtande på backen.

Ett par kvinnor är med under renskiljningen men de ser mest på. En av dem, med sameinspirerad mössa och skor i renskinn, kommer fram och pratar med mig. Hon berättar om hur allt tas till vara på renen vid slakten.

– Härnan, skullskinn, kan man använda som sittunderlag och av skinn på benen gör man skor. Man behöver inget mönster när man ska tillverka skorna för skinn är redan utformat som om det skulle vara gjort för att ha till skor. Det är helt otroligt.

Mycket på renen går att tillaga och äta också.

– Av tarmarna gör man blodkorv och huvudet kan man koka, det är en delikatess. Levern, ögonen och klövarna kan man också äta. Hornen används till

slöjd och om man tar bort håret från renens skinn kan det användas till ryggsäckar och kaffepåsar.

Men ungdomarna nu för tiden är inte lika ivriga att ta vara på allt.

– De slänger huvudet och säljer hornen. Klövarna tycker de är hundmat.

Vems är tjuren?

Plötsligt ropar Bertil Kielatis något på samiska. Renskötarna har fått syn på en stor, gammal rentjur som kan bli svår att identifiera, hans öra har gått sönder. En av männen svingar iväg sin lasso och fångar in honom. Sju män samlas runt tjuren som ligger på sidan och sparkar en aning uppgivet. Mulen har han rätt upp i luften, hornen bakåt i marken. I flämtande puffar bolmar rök åt var sitt håll ur nosborrharna i takt med att magen höjs upp och ner. Vitögat blottas.

Jonas Vannar tar lätt i renens öra och känner med strykande drag, kollar efter märken som kan avslöja vem renen tillhör.

– Inte är det min, säger en av de sju männen.

De blandar nu svenska och samiska när de pratar med varandra. En av dem öppnar renens mun lite för att kolla tänderna.

– Han har fina tänder, har borstat dem noga, säger han skämtsamt.

– Han kanske inte är så gammal ändå, säger en annan.

Bertil Kielatis bläddrar i en liten bok med bilder på olika öronmärkningar. Han ropar på någon som heter Erik. Flera män kommer fram till den övermannade renen.

– Han börjar bli otålig, den här, säger en av dem.

Renen grymtar.

– Släpp lös den.

De lossar lassosnaran från hornen och snart springer tjuren iväg, fri igen. Men friheten varar inte länge. Renskötarna kom snart fram till vems ren det var och efter ett mobilsamtal till ägaren fick de order om att ta fast den. Tjuren stretar emot och välter omkull en liten björk under kampen innan han far under presenningen.

Tre små barn har kommit in i hagen för att se på renskiljningen. De har bälten i midjan med knivhölster, precis som de vuxna. En av flickorna piper till när en snarad ren tar ett skutt mot henne.

När mina fingrar och tår alldeles domnat bort i kylan har Jonas Vannar och Bertil Kielatis skiljt ut alla sina renar ur hjorden. Det är dags att åka hem. På tre timmar blev det totalt sju tjurar som skickades till slakt. Vajor hade de inga. Vi böjer oss och kryper ut från inhägnaden. Klockan är tolv och skymningen nära. ■

Faktarutor

Samebyar

För att få bedriva renskötsel måste man vara medlem i en sameby. I Sverige finns det totalt 51 stycken. Samebyn består av flera renskötsel företag och bedriver sin verksamhet inom ett visst geografiskt område. Ett företag utgörs ofta av en eller flera familjer som gått ihop.

Beteslandet varierar mellan samebyarna – fjällsamebyar flyttar med sina renar till fjällen om somrarna och till barrskogar på vintrarna. Skogssamebyarnas renar håller till i skogslandet året om.

Det finns även några koncessions-samebyar. I dessa får även icke-samer bedriva renskötsel, men endast under en utsatt tidsperiod.

Samer

Samerna räknas som ett av världens ursprungsfolk – de har ett eget språk och en egen kultur och de har alltid levt på samma plats, före det att landet invaderades eller koloniserades.

I Sápmi, det stora område som består av de nordliga delarna av Norge, Sverige, Finland och Ryssland, har de bott sedan inlandsisen smälte. I dag finns det ungefär 70 000 samer i världen och av dem bor cirka 20 000 i Sverige.

Samerna har fått stå ut med mycket förtryck genom tiderna. De har tvångsflyttats, blivit tvungna att ge upp sin religion för kristendomen och under perioder varit skyldiga att betala skatt till flera länder samtidigt. Dessutom uppstod ofta konflikter med nybyggarna som flyttade norrut och började bruka marken där samerna tidigare haft ensamrätt till renbete, jakt och fiske.

Sarv – rentjur

Vaja – renko

Härk – kastrerad rentjur

Renskötsel

Ungefär 2 500 av de svenska samerna lever i dag på renskötsel.

Renskötselåret är indelat i åtta årstider. Under våren föds kalvarna, på vårsommaren ska renarna beta i lugn och ro, sommar betyder kalvmärkning och under höstsommaren ska de beta och bygga upp ett fettlager för att klara av vintern.

På hösten infaller slakten. Därefter infaller höstvintern då samebyns renar samlas ihop och delas in i mindre vintergrupper. Under vintern flyttas renarna mellan olika betesmarker för att sedan, på vårvintern, flyttas till kalvningslanden igen.

Kvinnor inom rensköteln

Inom rensköteln finns det flera tunga avsnitt som kan vara fysiskt svåra att klara av för kvinnor. Elisabeth Nejne, 48 år, är en av de kvinnor som vågat sig på yrket:

– Ibland är det fysiskt tungt, det beror på vad man ska göra. Det finns alltid tunga moment, till exempel om du ska dra stora sarvar till slakt. Men man hjälps ju åt.

Det händer också att renskötarna kör fast med sina skottrar ute i terrängen och då måste man klara av att få loss dem.

– Killarna tycker att det är för tungt för oss men alla killar är ju inte heller starka, säger Elisabeth Nejne. Hon fortsätter:

– Man får alltid höra att "varför ska du hålla på med det här" och "inte ska du göra det"... Vissa grejer gör jag ju inte men min mor säger alltid att "man tar väl i det man orkar".

Hon berättar också att många kvinnor hindras av att de inte vill åka iväg och bo ensamma med fem karlar under tiden då renarna flyttas.

I höstas erbjöd sig Elisabeth Nejne att ta motorcykeln och köra ett par kilometer till sjön under en arbetsdag men då fick hon höra att "du ska inte köra".

– I stället frågade de någon kille som aldrig tidigare hade kört.

Hon säger uppgivet:

– Karlarna säger det inte rakt ut men det vet man ju – inte vill de åka ut med någon kvinna. Om någon trodde på en...

Hornen

Renen är det enda hjortdjuret där båda könen har horn. Under brunsten använder sarvarna sina horn till att imponera på vajorna och till att jaga bort andra sarvar.

Efter brunsten, i november, fäller hanrenarna hornen, honorna fäller sina under våren efter att de har kalvat.

När hornen växer ut igen är de täckta av basthud. Denna fejar renarna bort strax före brunsten.

Mats Spiik ritar nya renmärken

– Det är hårt, både fysiskt, psykiskt och ekonomiskt. Man är ofta ute i dåligt väder och kallt är det. Men det finns stunder när det är fint också. Då är det en njutning att vara ute, säger Mats Spiik vars släkt har levt med rennäringen i flera generationer.

Det prasslar när Mats Spiik vecklar upp den stora kartan över Jokkmokks kommun. Fjällområden, vidsträckta skogar och nationalparker breder ut sig över soffbordet. Skoterleder korsar norra polcirkeln, ringlar genom vildmarker och över älvar, förbi små samhällen.

Jokkmokks kommun omfattar fem samebyar, bland annat Sirges där Mats Spiik är medlem. Han har i hela sitt liv arbetat med renskötsel.

– Just nu är renarna på höstbete och då gör vi ingenting med dem. Om en månad ungefär har vi renskiljning.

Mats Spiik berättar med en utpräglad norrländsk dialekt. Han utstrålar lugn. Nästa år fyller han femtio – på samma dag som kungen.

Mats Spiik började med renskötsel redan som liten. Han lärde sig av sin pappa som också var renskötare.

Vi sitter i hans vardagsrum. Han bor i Lappstaden, ett litet villaområde i utkanten av Jokkmokk. Han är klädd i adidasbyxor och sportig tröja. Kolten, den samiska dräkten, åker endast på vid högtidliga tillfällen.

I huset finns flera föremål som visar att en same bor här. På väggen hänger rödblågula seldon som används då den öppna släden, kallad ackja, ska spännas efter renen.

– De där har jag när jag kör ackja. Tennbroderiet har min systerdotter sytt.

Mats Spiik växte upp med sina föräldrar och tre systrar i Tjengalluokta, ett litet ställe intill sjön Stora Lulevatten. Där bodde de i en torvkåta.

– Den var fyrkantig. Och vi hade en källarlucka så det var ganska fint.

Kåtor används fortfarande som boning under de varmare månaderna. Mats Spiik och de andra renskötarna har sommarbostad i Vastenjaure, en plats i väst ute på en liten holme, där kalvmärkningen utförs.

En del renar får en speciell betydelse för Mats Spiik.

– Ja oj, oj, oj, säger han. Han visar en bild på sin personliga favorit – en helvit rentjur.

Vissa renar får självdö men annars är slakt något varje renskötare måste klara av. Vanligtvis får man runt fyrtio kilo kött per slaktad ren. Mats Spiik berättar inlevelsefullt om hur de ibland får tampas med storväxta tjurar.

– Det finns sarvar där slaktvikten är kring hundra kilo. De har en sån här längd på hornkronan nerifrån och upp.

Han mättar drygt en meter mellan händerna.

– En del kommer som i attack. Du vet för fan, det är livsfarligt, säger han samtidigt som han ler lite. Ett par sekunder anas en bekymmersrynka mellan ögonbrynen.

– Man får ta det lite lugnt. Annars är det... ingen lek.

Betesrättigheterna är alltid aktuella. Ortsbor vill också ha rätt att utnyttja markerna runt omkring och kunna fiska eller åka skoter. Mats Spiik och hans sameby har klarat sig undan dessa problem än så länge.

– Till slut får vi väl ha renarna uppe på fjället eller också i inhägnader och mata dem. Dithän kommer det att bli... Det är bara så, säger han uppgivet.

– Utan betesrätten, då är det bara att glömma... För vem har råd att mata renarna år efter år?

I Sirges finns mellan 15 000 och 20 000 renar. Hur många av dem Mats Spiik äger vill han inte svara på.

– Det är som att fråga hur mycket du har på banken, säger han och ler lite finurligt.

– Samerna har ju renarna som sitt sparkapital.

De flesta renskötare har någon binäring, ett arbete på sidan av renskötseln, för att klara av ekonomin. Mats Spiik fiskar bland annat och säljer sedan fångsten.

– Man tar alla andra yrken, vilket jobb som helst som man kan få mellan varven. Det är skogsröjning och jag har varit och asfalterat och just nu håller vi på och river hus. Och så slöjdar jag ju också. Och målar.

Han berättar också att den yngre generationen renägare har svårt att ta över verksamheten, att de måste få ekonomiskt stöd för att klara sig.

– Man ser på grannbyarna, åldersnivån... är skrämmande. Det är ju *bara* äldre.

Skotrar och motorcyklar

Förr i tiden färdades renskötarna på skidor när renarna skulle förflyttas. I dag används både skotrar, motorcyklar och helikoptrar.

– Jag kommer ihåg när jag var liten och fick följa med på skidor. Då hade det inte avverkats så mycket skog så det gick att hålla renarna inom ett område som du orkade åka skidor runt. Nu är det hopplöst, det är så mycket avverkat att renarna sprider sig. De behöver mer ytor för att hitta mat och att trivas.

Nu, om vintrarna, kör Mats Spiik och hans arbetskamrater skoter för att hålla ordning på renarna.

– Man börjar med att göra en ring runt hela renhjorden. Man spårar så att ingen är utanför, och sen ska man hålla den här kanten. Går de ut så måste man hämta in dem i ringen igen. Vi kallar det kantspår. Det kan bli många mil som man får köra dagligen.

Tack vare den tekniska utvecklingen kan renskötarna färdas ganska långt på en dag. Mats Spiik berättar hur det var när hans pappa var ung och skidor var det främsta färdmedlet.

– Nog hade de det tungt. Nu finns det stugor, de hade nån torvkåta placerad här och där. Farsan har berättat att de ibland fick ligga under bar himmel. Då höll de på att frysa ihjäl. Det går int' å jämföra.

När vi kommer in på ekonomin klickar han med bläckpennan han håller i sin hand.

– Man behöver ha så himla mycket ren och då ska du ha anställda. Man måste nästan vara två, tre bröder – nån kan jobba under tiden som den andra sköter om renarna.

– Men det är ett härligt liv på sitt vis, säger han.

Renskötarna har också hundar till hjälp när de ska valla renar och de hänger även med under skoterfärderna.

– Ja, de får ju sitta på pakethållar'n. Det finns hundar som sitter på motorcyklarna också, i terrängen där det studsar och far. De sitter så här och svansen står rakt ut.

Han demonstrerar och skrattar hjärtligt.

– Ja, det ser ganska mysigt ut.

Vargspjut och björnjakt

I den vita hyllan i vardagsrummet står några urholkade, slöjdade föremål.

– Smörasken har jag gjort. De andra har min mamma gjort utav björkrot och horn.

Bredvid hyllan står ett långt spjut lutat mot väggen.

– Det har min pappa tagit hem varg med. Du ser fram där den har bitit.

Han visar de små groparna i den spetsiga metalldelen. Spjutet var från början hans farfars och då användes det även som skidstav. Han berättar också att det långa träskaftet har raknat med tiden, att det var mer böjt förut.

– När de stötte spjutet i vargen skulle det bli som en veffekt så att de skulle kunna såra djuret så mycket som möjligt.

Han vevar bestämt med spjutet i luften och visar hur det gick till. Han visar också en spjutspets som han själv har smitt.

– Det där ska bli ett björnspjut. Men nu för tiden använder man inte spjut längre, det är totalt förbjudet och nerverna håller väl inte för folk idag.

Han berättar fascinerat hur det gick till förr i tiden.

– Björnspjutet är ju några meter långt och ganska grovt, de stack ner spjutet mot marken, väntade och höll det nere, och sen när björnen var skadeskjuten och kom emot dem så reste de spjutet så den själv sprang in i... joouuu, det var ingen lek.

Jakt och fiske är vanliga binärningar för renskötare.

Då och då lägger han till ett norrländskt "jo" för att bestyrka det han sagt.

Han drar samtidigt in luft mellan läpparna så att ett vinande joouuu hörs.

I den samiska mytologin var björnen ett heligt djur och än i dag är det inte bara att skjuta en björn hur som helst. Var och en har sin egen ceremoni men hur den går till vill Mats Spiik inte avslöja.

– Det är en egen hemlighet man har.

Han minns när han var 18 år och sköt en björn.

– Jag var 15 meter ifrån. Skogen var ung och tät så jag såg inte, jag hörde bara. Jag ålade mig dit och var tvungen att vänta tills jag fick en liten glugg. Det var ju lite vibrato... joouuu, säger han och ler.

Femtio märken

Rovdjur är ett problem för renägare. De river och dödar många renar varje år. För drygt femton år sedan hittade Mats Spiik över femtio järvrivna renar på bara en kilometers sträcka.

Han har också ett annat hemskt minne.

– Förut skar man öronen av dödade renar och for med dem till länsstyrelsen eller polisen, då fick ägaren lite ersättning. En gång när jag höll på och skar av öronen av en ren, korparna hade hackat ut ögonen och alltihop, då lyfte hon på huvudet. Hon levde än. Så järven hade inte dräpt henne. Å nästa ren jag hittade hade den bara bitit bogbladet av. Den renen orkade inte gräva efter mat, så hon gick efter träden och åt hänglav. Man kan ju bli galen...

Varg, lokatt, björn och kungsörn attackerar också renarna. EU betalar varje år ut rovdjursersättning till utsatta samebyar. Men Mats Spiik föredrar det gamla systemet. Då fick renägarna ersättning per skadad ren, summan de fick berodde på vad renen var värd – exempelvis är en ung hona som kan föda kalvar i minst tio år högt värderad. Dagens system innebär att en klumpsumma betalas ut och utslaget blir det ungefär 24 kronor per ren. Det tycker inte Mats Spiik är tillräckligt.

Han och de andra renskötarna i Sirges har en arbetsyta på cirka 30 mil från sommarbetet i väst till vinterbetet i öst. Arbetsuppgifterna skiljer sig beroende på vilken tid under året det är. Under hösten utförs slakten, på vintern – som enligt Mats Spiik är den tråkigaste perioden – ska renskötarna se till att renarna håller sig inom ett visst område och att de har tillräckligt med bete. På våren flyttas renarna till fjälls igen och när de kommit fram börjar kalvningen.

– På sommaren är det kalvmärkning nonstop dygnet runt. Om det är mulet väder och lite regn kan man märka både natt och dag men är det soligt och fint, då märker man på nätterna för insekterna är en plåga för renen.

Renägarna har sina egna öronmärkningar för att kunna identifiera sina renar. Mats Spiik tar en penna och ritar sitt märke på ett papper. Men det är inte det

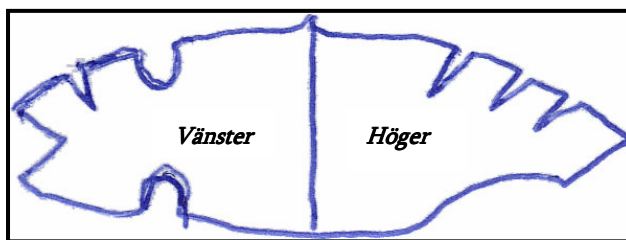
enda han kan urskilja i renhjorden eftersom familj och släktingar hjälps åt med de olika arbetsuppgifterna.

– Jag har väl ungefär 50 märken att hålla reda på.

Han har ingen egen familj men desto fler syskonbarn och syskonbarnbarn.

– Det är en himla stor drös som växer upp nu och de ska ha egna märken.

Jag håller på att rita ihjäl mig, säger han och ler. ■

*Mats Spiik
har ritat sitt
 eget märke.*

Sametinget tar över rennäringens frågor

Samerna ska få ökat inflytande i och med Sametingets nya roll som central förvaltningsmyndighet för rennäringen.

Den 1 januari 2007 tog Sametinget över Jordbruksverkets uppgift att främja rennäringen. Sametinget, som utses av samerna själva, får bland annat uppgiften att besluta om prisstöd, rovdjursersättning och katastrofskadeskydd.

Per Mikael Utsi, ledamot vid Sametinget, är negativt inställd till Sametingets nya roll. Till Sveriges Radio säger han:

– När man läser rennäringsförordningen så ser man att där står att samefonden fortfarande förvaltas av regeringen. Den som tror att man fått något självbestämmande, lever i drömmarnas värld.

Den här vintern har det ombytliga vädret utsatt renägarna för en hård press. Renarna kommer inte åt betet under den isskorpa som bildats på marken och måste nöutfodras. Det finns det ingen ekonomi för.

På Sametinget gör de allt de kan för att skynda på regeringen och få besked om extra medel till katastrofskadeskydd. Jordbruksministern ska i februari besöka renägarna för att själv få uppleva deras situation. ■

Renarna nöutfodras med pellets.

Arbetsrapport

Samerna är Sveriges ursprungsfolk och de har en egen kultur som intresserar många. Kolt, kåtor, jojk, slöjd och renskötsel är några av de viktiga delarna i deras kultur. Jag valde att undersöka renskötseln närmare och se hur dagens renskötare har det. Vad jag inte visste var att de har det mycket svårt att klara av ekonomin och att näringen är i fara. Om inte ungdomarna vågar satsa på renskötseln kan en av samernas viktigaste näringar försvinna.

Samerna är en minoritetsgrupp som borde få större uppmärksamhet i samhället. De har fått genomgå många svårigheter och har tvingats ge upp språk, landsområden och religion. Fortfarande pågår en kamp om marken med ortsbefolkningen, och nybyggen av vägar och kraftverk försvårar för renskötarna när de ska flytta sina renar mellan betesland.

Renägare har inte renar för skoj skull – de är ambitiösa företagare som måste se till att deras verksamhet går runt. Jag var nyfiken på hur deras vardag ser ut och beslutade mig för att åka upp till Jokkmokk för att ta reda på det.

Syfte

Innan jag började researchen om samer såg jag framför mig hur samerna satt i sina kåtor, iklädda koltar, med renarna strövande utanför. Jag visste inte alls hur dagens samer lever och frågade runt vad andra visste om dem. Kunskapen var inte stor men däremot fanns det ett intresse och en nyfikenhet på samekulturen.

Jag har tänkt att mitt arbete skulle kunna publiceras i en söndagsbilaga, till exempel DN söndag. Läsarna kan då ägna en lat förmiddag åt att läsa ett beskrivande reportage om renskötseln och ett personporträtt om en same och renskötarens liv.

Research

Som förberedelse inför resan norrut började jag med att googla på Internet. Det fanns många bra sidor, bland annat samer.se med Samiskt Informationscentrum som avsändare. Inne på regeringskansliet fick jag tag på två användbara tidningar fullspäckade med information.

Jag träffade också en samisk kvinna här i Stockholm som jag gjorde en förberedande intervju med.

Dessutom tittade jag på de samiska nyheterna som sänds varje dag på SVT.

Vinkling, form och gestaltning

När jag åkte upp till Jokkmokk hade jag ännu ingen speciell vinkel. Jag visste att jag ville skriva ett skildrande reportage om renskötsel och att jag skulle göra ett personporträtt på en renskötare. Jag kände till att renägarna har det svårt ekonomisk men det var inte förrän senare jag förstod att rennäringen riskerar att försvinna om inte fler unga lockas till yrket.

Jag lät detta problem ligga i bakgrunden i personporträttet och i reportaget, där de inblandade renskötarna får medverka som de som kämpar på trots motgångar.

Etiska problem

Jag har inte stött på några etiska problem.

Citatkontroll

Jag skickade reportaget till Elisabeth Nejnes hemadress och bad henne att även visa det för Jonas Vannar. Jag fick ett mejl tillbaka där hon skrev att varken hon eller Jonas hade några invändningar.

Jag har skickat reportaget till Bertil Kielatis hemadress men inte fått svar än..

Mats Spiik har godkänt sitt personporträtt.

Källförteckning

Samer.se

Sameportalen.se

Sjv.se (jordbruksverket)

Scb.se (statistiska centralbyrån)

Samer – ett ursprungsfolk i Sverige (Regeringskansliet, 2004)